

УЛОГА И ЗНАЧАЈ *ШИ* 士 У КИНЕСКОМ ДРУШТВУ

Улога и значај *ши* су се мењали током времена. Тако се у династијама Шанг (1600-1046. г. старе ере) и раној династији Џоу (1046-771. г. старе ере.) *ши* везују за ниже рангиране аристократске кругове. Из различитих угова гледано, јако је широка лепеза улога које су играли *ши*, од ратника, војника, аристократски образоване госпoде, па све до учених људи, службеника у бирократском апарату царства, посвећеника који теже мудрости и спокоју. Ако имамо на уму то да у династији Минг долази до мешања богатих трговаца са ученом и образованом елитом, онда је још теже протумачити шта су све били *ши*. У томе лежи драг и изазов истраживања, шта је све била њихова улога и који је њихов значај у дугој историји кинеске цивилизације.

Кључне речи: *ши*, ратници, образовани људи, образована госпoда, мудраци, текстуална традиција, образовање, чувари смисла

Постоје обрасци, модели, улоге које људи из овог или оног разлога, прихвате као своје. У њима се осећају комотно, опуштено, задовољно, испуњено. Али, уколико се унутар друштва, заједнице, државе догоде промене, управо од њихових реакција, акција, нечињења, зависиће добробит свих људи. Историја Кине, као позорница непрекидних мена, успона и падова, узлета и посрнућа, изнедрила је посебну групу људи, чије су судбине уткане у судбину њеног постојања. Због неухватљивости њихових дела, због непредвидивости њихових жеља, због моћи која је испуњавала њихове животне приче, тешко их је описати, разумети, објаснити. Ако се каже да је кинески карактер *ши* 士 јако рано настао у Кини, ништа се битно о тим људима не каже. Накнадна тумачења да је то реч која је означавала посебну врсту ученог човека, који ће касније у различитим визијама света понети бројне описе, уноси мало светла у ову замршену, недовољно ос-

---

* purusapusic@gmail.com

ветљену причу. Најшири оквир, са којим рачунамо, јесте оно што су Кинези називали *венџен* 文人. О ширини, дубини, значају карактера, феномена, појаве вен, чак и они који су само површно дотакли Кину знају пуно. У строгом смислу речи, ти *венџен* 文人, односно, *ши* 士, били су, јесу, а и биће посебна врста људи, који свој живот усмеравају ка личном самоусавршавању, овладавању различитим знањима, умећима, вештинама, са циљем да или допринесу општем добру, или да се приближе мудрому увиду, или да једноставно уживају у лепоти живљења, која је, како су веровали, космички свима дата.

Улога и значај *ши* су се мењали током времена. Тако се у династијама Шанг (1600-1046. г. старе ере) и раној династији Џоу (1046-771. г. старе ере.) *ши* везују за ниже рангиране аристократске кругове, попут маркиза и војвода. Широка је лепеза улога које су играли *ши*, од ратника, војника (још у периоду Зараћених држава, *ши* су били војници и нису нужно припадали аристократским породицама), аристократски образоване господе, па онда учених људи, учених бирократских службеника царства, широко образованих људи, који теже мудрости и спокоју. Ако имамо на уму то да у династији Минг долази до мешања богатих трговаца са ученом и образованом елитом, онда је још теже превести или протумачити шта су све били *ши*. Кинеске историје кажу да су се они уздигли на друштвеној лествици и стекли моћ контролом и овладавањем новом технологијом, а то је у оно време била обрада бронзе, и да се то десило негде око 1300. г. старе ере. Верује се да су *ши*, вероватно, негде у периоду од петог до трећег века старе ере, када је кинеско друштво почело да пролази кроз значајне промене, постали тражени не због војних вештина, већ због своје учености и вештог сналажења у административним лавиринтима царства. Као добар амбијент за њихов успон у друштву старе Кине, наводи се време војводе Сијаоа државе Ћин, и деловање његовог главног министра Шанг Јанга (умро 338. г. старе ере). То је било време када је усвојена легалистичка доктрина као идеологија државе Ћин. Изгледа да су тада *ши* прешли у бирократско-службеничку структуру царства, и то баш у тренутку када се феудализам у Кини мењао у централизовану, бирократску аутократску владавину. Владајући кругови су трагали за талентованим индивидуама које ће помоћи развоју државе, просперитету друштва и очувању њихових позиција у друштву. По уједињењу Кине, са новим потребама, другачијим захтевима времена, они су током династија Суи (581-618) и Танг (618-907) били ти који

су руководили увођењем пуне стандардизације државних, царских испита, са чијим се полагањем улазило у високе кругове царства. Кинеско образовање, а посебно тзв. „високошколско”, тесно је повезано са бројним улогама које су, тако маестрално, играли *ши*. Они су постепено постајали оно што је Конфуције давно узео као идеал човека, *илемениша јосјода*, учени људи, зналци, мајстори, учитељи, чудаци, особењаци. Поље њиховог интересовања било је веома разноврсно: уметност, наука, филозофија, књижевност, музика, политика, епиграфика, итд. О томе колико је порастао њихов углед и значај у кинеском друштву, говори податак да је у периоду између XI и XIII века у Кини број оних који су желели да преко царских испита постану део учене елитне групе управљача, службеника царства, у којој су *ши* били најпосвећенији, најцењенији, најутицајнији, порастао са 30000 на 400000 људи.

Занимљив је став према коме су евнуси, пословично најмоћнија група на царском двору, представљали личне царске жеље, а да су *ши* у царском управљачком апарату представљали алтернативне политичке жеље кинеске бирократије. Сукоб између њих је увек имао природу сукоба идеологија, различитих политичких пројеката, другачијих визија света, а треба додати и личних амбиција.

Ши су, и то се може са сигурношћу рећи, имали статус у кинеском друштву који у модерно доба имају посебно надарени, уважавани, цењени интелектуалци, које краси посвећеност, истрајност, љубав, ученост, професионалност, али, и то вреди истаћи, није био мали број и оних, који су у кинеском друштву одиграли улогу, како ми то данас у својој памети кажемо, „корисних будала”. Следећи токове историјског поигравања, њихове претече су били шамани, племенита господа, мудраци, високодостојанственици старих кинеских царских династија. Ако се вратимо уназад, по начину како су живели, блиски су били службеничком положају, који се исто изговарао *ши* 史, а који је припадао групи тзв. „историчара”, жуиста, легалиста, итд.

Занимљиво је рећи да су ти рани представници *ши* 史, које смо грубо и крајње непрецизно превели као „историчари”, имали тесну везу са божанским, васељенским, натприродним, космичким, тајним знањима и силама. У самом пиктографу за ову реч, сликала се жртвена посуда и палица за прорицање судбине, што је била и једна од функција службеничког реда *ши* 史 у оквиру царског државног апарата. Кроз опис његовог делања и улоге у старокинеском друштву,

практично се могло видети како се оно што је било благоугодно или „божански лепо”, кроз зналце његове природе, преносило и даровало човеку. Пиктографска форма упућује на то да *ши* 史 „има у руци” оно суштинско, средишње, битно, свето. У хијерархијској лествици царског државног апарата, *ши* 史 је био на самом врху. Као јако цењен и уважаван од самог цара, овај службенички ред водио је све послове који су се тicali божанских и људских ствари. Хронике онога времена, ако им је веровати, кажу да је задатак припадника овог реда био да:

1) воде рачуна о свим астролошко/астрономским пословима, укључујући и формирање календара, који је био од пресудног значаја за све активности заједнице;

2) имају надзор и учествују у бројним магијско-ритуалним активностима и светковинама;

3) бележе све значајније историјске догађаје, пишу хронике, управљају царском архивом (библиотеком) и чувају од пропадања све списе важне за опстанак државе;

4) обављају за цара све секретарске послове, као што су били: преношење поданицима царских наредби и указа, прављење листе службеника државног апарата, писање спискова царских поклона, вођење царске кореспонденције;

5) играју улогу царских саветника у рату и миру.¹

Ако сада погледамо објашњење које се налази у првом етимолошком речнику Кине, у коме за *ши* 史 стоји да је то онај који бележи/записује важне догађаје; да се структура овог карактера састоји од два пиктографа: *ојет* 手, *рука* (*јоу* 又) и *средишња*, *суиш* 中 (*мун* 中 - где је средиште, сушто, како се тамо каже, у значењу: исправно, истинито), наслућујемо само делимичан опис онога што је био веома широки спектар активности службеника реда *ши* 史. За нас је значајно да истакнемо неколико момената. Прво, да је постојала директна веза између онога ко је магијско-ритуалном игром/плесом успостављао спону са божанским, космичким и истином (*мен* 真) бића. Друго, лепо и добро, показани кроз свеобухватну повезаност/заиграност човека и света, света и богова, чинили су неодвојиви део сваке активности и сваког делања. Само се у овом светлу могу разумети речи Конфуција:

1 Zhang, Y. Liu, Y. (1986). *Xi Zhou jin wen guan zhi yanjiu*, Beijing: Zhonghua shuju. 26-36.

Без риџуала не бисмо видели (јасно у ком њавиу да деламо), без риџуала не бисмо чули (шиџа каже небо/божанско), без риџуала не бисмо љоворили (језиком даоа), без риџуала не бисмо се креџали (свеџом).²

Конфуџијанске вредности, засноване на Конфуџијевом учењу, и то данас сви знају, биле су: љубав, *жен* 仁, праведност, *ји* 义, ритуали, *ли* 礼, мудрост/знање, *џи* 智, вера, *син* 信, лојалност/оданост *џун* 忠, поштовање родитеља, *сијао* 孝.

На трагу ових тумачења, и то је сада очигледно, *ши* 士 које смо описали као учене и посвећене људе, по свему како су и шта су живели, налазили су се насупрот експертима у техничким умећима (ова разлика по много чему подсећа на старогрчку поделу на *poesis* и *tehne*, где је *tehne* било знање које је више везано за неку врсту техничких умећа, насупрот *poesis* које је задржало ту креативно-надахнуту, песничку црту). Као у свим друштвима, а и данас је то случај, тзв. експерти у техничким умећима, лакше долазе до утицаја у бирократском апарату, и они су ти који праве „велике каријере” у државном апарату. И управо је ово место важно истаћи као пресудно за одвајање природе, карактера, активности *ши* од свих других представника учених група у Кини, попут жуиста, легалиста, литерата, итд.

Када погледамо кинеску историју, пре раздобља Зараћених држава, тачније, пре петог века старе ере, утицај *ши* на друштво и државу био је изузетно велики. Промена њиховог положаја у кинеском друштву говори пуно како о кинеском друштву тако и о њима самима. Писати о прошлости, о херојима, измишљеним или стварним људима, догађајима, вредновати и рачунати шта јесте а шта није та прошлост, била је једна од бројних активности *ши*. Друга врста активности била је везана за писање о себи и свом свету, или, како то неки воле да кажу, „писање себе”. Нису то биле аутобиографије, како би неки волели да их прикажу. То је било много више од тога. Ако само површно баџимо поглед на данас класичне списе Кине, који су настали из пера *ши*, као што су: *Књиџа њесама* (Ши 诗), *О држави Чу* (Чуџи 楚词), *Лао Ци*, *Џуанџ Ци*, *Мо Ци*, итд., биће нам много јасније о чему је овде реч.

Политичка историја везана за писање и значајне садржаје написаног везује се за Фу Сија, Маркиза од Џоуа, па и за самог Конфуџија. Они су, на неки начин, учитељи свих потоњих *ши*. За Фу Сија

2 Пушић, Р. (2015). Космичка шара. Београд: Чигоја. 23

се везује настанак записа о *Осам божанских симбола*, за Маркиза од Цоуа *Коменџари* у виду текста који је касније назван *Књија ѿромена* (*Јиђини* 易经), а Конфуцију се приписује да је творац *Коменџара*, како на ову књигу, тако и на све битне древне списе.

Треба на почетку поменути да су кључне ствари за развијање комплетне слике света *ши*, речено језиком филозофије, четири онтолошке претпоставке са којима су, када данас погледамо, рачунали сви који су кретали путем образовања и култивисања сопствене личности и стицања било које врсте знања. То су: *култивисањем себе* 修身; *организовањем породице* 齐家; *уредињем и водињем царство/државу* 治国 и *хармонизовањем света* 平天下.³

Текстуална традиција и *ши* 士

Иако се од самог почетка подразумевала разлика између изговорене и писане речи, увек се посебно обрађала пажња на оно што су изговорили „богови“, „чаробњаци“, „учитељи“, итд. Колико су тек одзвањале речи „предака, мудраца“, чије су нам „душе говориле“ о својим мудрим увидима, искуствима, другим световима. Та привлачност, необјашњива снага непознатог, које речи и писмена носе, траје до данашњих дана. Флуидност и непоновљивост говора, коју је некако обликовало и сачувало писмо, покретале су бројна питања, као што су: како „зауздати“ мисао, како је „дисциплиновати“, како је отелотворити, итд. Онај ко је први записао реч, био је чаробњак, маг. По свему, то је био божански чин. Тако су богови почели да комуницирају са људима кроз знаке, белеге, шаре, писмо, или, како су то Кинези назвали, *вен* 文, итд. Ако питамо да ли су шамани били ти који

3 Вреди напоменути да је кинеска транзиција из аристократског у бирократско друштво започела 600 година пре европске транзиције. Из друштва у којем су друштвена позиција и политичка моћ биле засноване на царском слагању или неслагању, Кина се трансформисала у меритократију у којој су друштвени престиж и политички утицај били у директној вези са писменим класичним испитом који је засновао легитимни академски круг у Кини. Оно што се са Европом догађало три века, у периоду од 1600. до 1900. године, Кина је започела у периоду између 750. и 1250, када је тај процес брутално прекинут монголским освајањем Кине и поново покренут оснивањем династије Минг 1368. године. Обликовање конфуцијанског господина као неаристократске класе у Кини, чији је друштвени статус и политичка улога зависила од државних испита, формирало је елитну класу која је, на посебан начин, владала Кином све до почетка 20. века.

су открили и обелоданили свету тајну да се писмом, душе, богови, демони, тајне васељене могу „сачувати“ од заборавља, незнања, смрти, пропадања и коначног нестајања, одговор је потврђан. Зато је кинеско писмо, од самих почетака, било у вези са „култивисањем“ душе, духа и тела, разумевањем космоса, природе, тајне постојања и нестајања, као и настојања да се човек отвори за дуговечност и, ако је могуће, бесмртност. Лао Ци је то сабрао у речима: *Онај ко умре, а смрти ња не заклони, он је дуговечан/бесмртан*.⁴

Магија речи и магија писма, односно магија „космичких шара“ (文), представљају једну од најстаријих и најдубљих магичних радњи човека. Изговорена, а пре свега, записана реч постаје, на неки начин, оруђе бесмртника, „свети предмет“ шаманске игре. Хиљаде година људске глупости, сујете, слабости, бројни процеси деструктивних сила, нису могли да умање и угасе „ватру“ изговорене и записане речи. Није то зато што они који то желе нису довољно мотивисани, плаћени, инструирани, већ само из једног разлога, речи и писмо имају невероватну моћ прилагођавања, трансформације, промене, у себи носе клицу, семе, зрно васељенског смисла, који се опире свакој деструктивној сили. Кинески свет је дубоко веровао у то да се све што је записано везује за те космичке силе, да све носи божанску снагу и моћ тајне која нас је створила заједно са светом. Разумети написано, протумачити га, открити и поделити знање, ето извора Конфуцијеве вере у то да се образовањем може променити, преобликовати и сачувати људска душа, променити свет. Посвећеници у изговорене речи и писане текстове постали су баштиници „тајног знања“, „необичног значења“ говора и речи. Овде нису били битни само они који су изговорили и написали, већ и они који су чули, прочитали и протумачили. То да ће *тајно значење* писане знакове, графеме, писмо, шаре, белеге учинити магичним и „произвести“ их у религиозне „објекте“, који су изазивали поштовање и страх, у почетку нико није знао. Управо ће та веза између „тишине“ речи и текста, односно, тајанствености мисли и ауторитета који је стајао иза њих, обликовати већину цивилизацијских кругова наше планетарне заједнице, а посебно кинеске. Вера у бесконачно значење „светих текстова“ постаје јако занимљив феномен. Тајна душе, судбине, итд. почела се расветљавати тако што се прекривала божанским и узвишеним, ниским и недостојним, зна-

ним и незнатим. Ауторитети су били они који „знају тајну“, они који нас „уче“ да откријемо тајну. Као да је између њих и „тајне“ постојао неки договор, неки прећутни споразум о начину комуницирања. И готово преко ноћи, створена је „армија“ зналаца чија су знања за неке била недостижна. Тако се тајна „душе“, васељене, природе, човека, за коју су тврдили да су је коначно расветлили и открили, неочекивано „раскринкали“, од ње направили науку, учење, религију, филозофију, књижевност, поглед на свет, принцип, начело, закон, морал, итд., управо због тако бесрамног самоистицања, надмоћног показивања, лажљивог представљања, готово неповратно изгубила. Трансформације „зналаца“ пратиле су трансформације „ауторитета“.⁵ У ствари, по којој зна који пут се показало да није било могуће „тајни“ прићи на нетајанствен начин. Није могуће ухватити неухватљиво, чути неслушљиво, дотаћи недодирљиво, мислити немисливо, спознати несазнатљиво. И уместо да се осети снага мистерије космичких поигравања, од свега је остало „поигравање“ судбинама људи које су спроводили они који су полагали право на „једино“, „исправно“ разумевање божанских, тајанствених, светих речи.

Текст се у Кини морао, као ритуална форма, практиковати, тацније, живети. Интелектуални ауторитет државе, харизматична улога појединаца или спонзора „нове речи“, занимљиво је поље, али да ли је писана реч исто што и идеологија, филозофија, религија, књижевност? Да ли су то синоними? У чему је веза, а у чему се ови феномени разликују?

Па само ако преведемо ону чувену реченицу „у почетку беше *лојос* и *лојос* беше у бога и бог беше *лојос*“, дакле, ако то преведемо са „у почетку беше реч...“ или на кинески „у почетку беше *gao*...“, или ако је преведемо на неки други језик, добићемо један од могућих одговора зашто оно написано није могуће поистоветити са духовним садржајима филозофије, религије, уметности, итд.

Друго је питање да ли је рана учена структура било ког друштва (елита) уопште комуницирала путем текста, кроз писану форму. Да ли је уопште реч, као магијски чин, правилно виђена, чула, мирисана?

Ако само површно погледамо сазнања археолошких налаза, у већини случајева открива се да је та „археолошка стварност“ у супротности са оним што се налази у записима.

5 Lewis, M. E. (1999). *Writing and Authority in Early China*. New York. 1-5.

Да ли се текст може читати као паралелна или алтернативна државна структура, као основа неког политичког програма? Да ли држава увек жели да сачува интерпретативни монопол над текстом? Да ли је то уопште могуће? Како да му они који не разумеју магијско, исцељујуће, демонско, божанско дејство речи, уопште приђу?

Много је научника који сматрају да друштво, рецимо династије Хан, није било засновано на тексту, нити је то друштво било само уобличено текстом. Међутим, јесте тачно да је цар хтео да заштити интерпретативни монопол над текстом, и да обједини политичку и текстуалну хегемонију. Разлог лежи у томе што је у то време постојало најмање четрнаест различитих интерпретативних традиција које су се међусобно разликовале, и ако се желела идеолошка потка, морало се тежити монополу на интерпретацију класика. Чување, преношење и интерпретацију текстова класика, њихових речи, спроводили су и ЛИТЕРАТИ и ЖУИСТИ, али и ШИ. Њихове полазне позиције, намере, циљеви нису били исти. Углавном се у књигама о Кини, ове учене групе тумаче на истоврстан начин, што додатно уноси забуну у нешто што је само по себи јако сложено. Дакле, о свему што је било важно за појединца, државу, народ, за мишљење се морало обратити њима, и у складу са тим, било је потребно усагласити своје идеолошке позиције, жеље, визије, намере. Наравно, ако је у питању био цар, који је имао не само „мандат Неба“ већ и неограничену моћ, уколико се ниједна од понуђених опција учених није уклапала у његову слику света, онда би он прибегавао радикалним потезима, као што је то и урадио први цар династије Ћин, који је на предлог свог главног идеолога Дунг Џуншуа, 213. године старе ере организовао велико спаљивање свих књига у царству чији је садржај био у супротности са његовом замисли о идеолошкој, конфуцијанској идеји, мустри на којој је требало да почива царство. За оне који се нису слагали са њим, као и за књиге, упаљена је ломача на којој су сви изгорели. Данас, а лако је бити паметан после хиљада година, ми, који као да смо одмакли далеко од тих људских порива, знамо да нису могле бити спаљене идеје, визије, истине, итд. Као што се са спаљивањем Ђордана Бруна није могло спречити ширење његових идеја, истине које су оне носиле. Данас нам археологија предочава једноставну чињеницу, ма колико да су ревносни, послушни, темељни, бескомпромисни били сви који су спроводили царске наредбе, они нису могли да спале ни све књиге,

а ни све људе, који су представљали другачију визију света. Али, те опасне, моћне, деструктивне силе, указале су на могућу стратегију, на начин како да се супротставите идеји, мишљењу, ставу са којим се не слажете. И понудили су решење: убијте непожељне заговорнике идеја, порука, вести, а оно што су они написали, једноставно, спалите. У ово наше време, када су мобилни телефони, компјутери и ајподи постали незаобилазни део свакодневног живота, у време када се комуникација већим делом одвија путем текстуалних порука и електронске поште, када виртуелни светови плене својим, Џуанг Ци би рекао, „лажним сјајем“, битно се променио не само начин на који људи мисле, раде, живе, воле и мрзе, већ и начин како да се изборимо са неприхватљивим и непожељним аутором, мишљењем, текстом.⁶ И ово наше време, као и сва времена, има своје трикове, варке, безобзирне методе, начине, да уклони све што му смета на путу коначног уништења свега што је друго и другачије од њега. Варате се ако мислите да се то односило само на стару Кину. Све цивилизације познају сличне поступке и мере. Свака репресија подразумева најмање једно, повлачење из сфере јавног и тзв. паралелно и тајно постојање, а то се управо десило и са активностима *ши*. Окретање култивисању сопственог бића кроз писање поезије, сликарство, музику, филозофију, уређење врта, веру, само је део активности *ши* у циљу култивисања сопственог бића и стварања свога света. Оно што се данас зове „корист доколице“, „ментална приватност“⁷, *ши* су јако добро познавали. Они су били, јесу и биће креатори чудесног света, где се ниједна непожељна, деструктивна, зла намера, не може увући, посејати, одгајити. То, по свему, особено постојање упркос било којим политичким системима, трендовима, навикама, та тврдоглава, искључива, нетолерантна, а дубоко у себи, топла, људска, космичка природа, одликовала је *ши*.

Иако нико ко има бар мало разума није љубитељ тако екстремних потеза као што је спаљивање књига или људи, када се угрозе основне полуге привилегија, моћи, све се заврти и све постаје могуће. А веровати да је разум оно што краси било које озбиљно кретање Васељене, друштва, појединца, историје, само је једна од наивних претпоставки неупућених. Са друге стране, ако погледамо хладне главе на све, бар што се Кине тиче, без жеље да тражимо оправдање за зло-

6 Вотсон, Р. (2016) *Будући умови*. Београд: Плато, 11-15.

7 Исто, стр. 17.

чине који су учињени, чињеница је да први цар династије Ћин, како га неки зову, цар ујединитељ, није предузео тако сурове, непопуларне, обичном разуму, неприхватљиве мере, не само да не би успео да створи царство, већ би се дезинтеграциони процеси периода Зараћених држава наставили и даље, и питање је да ли би иједна од тих држава уопште и постојала. Али, ма како ми то тумачили, ово није ни место, а ни време, да се упустимо у ту димензију наше приче.

Монопол над идејама, тачније полагање права на њихову интерпретацију, тумачење, није кинески изум, али су га учени кругови старе Кине јако добро познавали и, као таквог, користили. Он је почињао на једноставној истини, вери у апсолутни значај писма, писане и изговорене речи и знања.

То, као и образовање и култивисање сопственог бића, за кинеско друштво није изведено из административне улоге, како би то неки волели да мисле, већ из дубоке онтичке потребе да се разуме смисао живота, открије тајна душе, постојања и сачува васељенско бесмртно зрно у нама. Остала је и једна сенка која је сваки династички циклус у Кини пратила: „имагинарна реалност“ коју су креирали реч, писмо и текст постала је стварни облик живота, јер се баш кроз ту реч, писмо и текст, на готово ритуалан начин, чувала „кинеска душа“ и оно што се данас популарно назива „кинески свет“. А ми који данас живимо свакако добро осећамо колико је „имагинарна реалност“, „виртуелна стварност“ реална, стварна.

У *Књизи њромена*, једној од најтајанственијих кинеских творевина, која је била инспирација ученим људима бројних кинеских династија, организација текста је таква да се везује како за мистику бројева, космичке слике, небеске знаке, природне законе, итд., тако и за најдубља и најстарија знања чија је садржина исказана у виду поетско-филозофског записа. Овај текст се иначе у древној Кини везивао за прорицање судбине.

Такозвана „енциклопедијска епоха“ везује се за период од Зараћених држава до Западне династије Хан (од петог века старе ере до првог века нове ере), када настају све канонске и класичне верзије тзв. КЛАСИКА. Тако се бројним текстовима додаје у називу реч *Ћини* 经, што би се отприлике могло превести као „класично дело“. Тиме је изречен вредносни суд за ове списе, и они су постали нешто што се неупитно мора студирати и разумети, да би се одржао како сопствени дух, тако и дух народа, односно, много касније, дух нације.

Када је извршено политичко и идеолошко уједињење Кине (династија Ћин, трећи век старе ере), ондашњи идеолози царства су предложили да се уједини и мисао кроз наглашавање значаја одређених списа. Ту је установљена и озваничена идеја о превласти тзв. *Пеи класика*, што ће касније постати обавезна литература приликом полагања царских, државних испита. Уједно то је најуспешније везивање садржине писаног текста са политичким и државним пројектом у кинеској историји. Политичка моћ и текстуални ауторитет су увезани на један изузетан начин. На тој тачки настаће потреба сваке династије да напише своју историју, што је природна последица вере у ауторитет текста и оправдавање везе између писане речи и државног устројства.

Касније ће то, а историја нас томе лепо учи, постати поље бројних манипулација, па ће се претворити у чисту моћ и испразну форму без вредних садржаја и битних увида, као и без оног најважнијег, духа цивилизацијске матрице, односно, љубави. Та својеврсна „борба“ између ауторитета и губитка ауторитета писане речи, тачније, борба за очување онога што иде иза или у писану реч, садржаје који су битни како за човека, тако и за заједницу којој он припада, биће, у ствари, борба за смисао како појединачних живота тако и за смисао постојања људских заједница, односно држава.

Од династије Западни Џоу (1050. г. старе ере), а можда и раније, писана реч је уживала неоспорни и најважнији ауторитет у Кини. Тако да они чланови друштва који су изабрали четкицу као инструмент којим ће се потврдити у кинеском друштву, и, самим тим, чувати ауторитет речи, одабрали су да чувају ауторитет државе којој су припадали. Зато су они у Кини уживали изузетно поштовање, уважавање и, на неки начин, страхопоштовање.

Занимљивост и важност написаног је имала двоструки идентитет, један, као имагинарна реалност, а други, као реални оквир кроз који су стварне институције државе биле усклађиване и процењиване. То нарочито важи од кинеске династије Хан. Административна улога писане речи јесте нешто што је елиту литерата тесно увезала са одређеним функцијама моћи и власти у кинеској царској држави. Тријумф текстуалне реалности јесте нешто што се може пратити кроз хиљаде година кинеских успона и падова, кроз династичке циклусе, све до настанка Републике Кине (1911), односно, Народне републике Кине (1949).

Религиозна веровања и пракса у Кини посебно су везани за ране писане текстове, тако да су записи на костима животиња, као и они на бронзаним предметима, упућивали не само на свакодневни кинески живот, већ и на комуникацију са духовним, демонским и душевним светом богова и космичких сила. За све те јако важне ствари и везе писаног текста, државних послова, религиозне праксе, били су задужени прво шамани (*ву* 巫), затим људи од великог знања (*ши* 史), па потом мудраци, који су се различито описивали као: племенита господа (*ђунци* 君子), посвећеници даоа (*дао жен* 道人), људи истине (*иен жен* 真人), обоготворени зналци (*шені жен* 圣人), а касније ће се, вероватно у четвртм веку старе ере, на њиховом трагу, у кинеском друштву формирати елитна група тумача и зналаца традиције, мудрости, вођења државних послова, знања (*жу* 儒).

Култ образовања, култивисања сопствене личности, подразумевао је одређену врсту тренинга како за остварење сопствене природе тако и за вођење државних послова, тако да не чуди што су, у одређеном тренутку кинеске историје, они постали нови административни експерти. Они су имали и слободу у креирању садржаја и обликовању образовног профила, што је подразумевало јако широко образовање. Треће, имали су обавезу да зауставе амбициозне, потребама царства не тако одане појединце, и да, са друге стране, омогуће младим људима, који су имали склоности, потребе да напредују у државној пракси, да дођу до што бољих позиција у друштву. То нам каже да је збирни назив *жу* 儒 подразумевао људе јако разнородних знања и склоности. Овај термин ће се касније везати за конфуцијанце, који су махом, по увођењу конфуцијанизма као државне идеологије (трећи век старе ере), постали најважнији фактори у креирању и очувању свих врста знања у кинеском друштву.

Старе аристократске породице, њихова моћ, и опадање њихове моћи, исто су тако тесно повезани како са писаном речи и културном политиком друштва, тако и са успонима и падовима династија чији су део били. У оквиру те традиције, јако су били важни односи *учи-тељ-ученик*, као и идеја *мудраца*, који је своја знања преносио својим одабраним ученицима. Учитељи и мудраци су били отеловљење онога што је написано и писано у старим списима, а имало је велику вредност за кинески свет. Ово је често било одвојено од самог сектора државних послова, и управо ће ови људи великог знања, ови чувари

извора кинеске духовности, за разлику од *жу* који су често били на трагу тзв. „државних учењака и идеолога“, бити названи *ши* 士. О њима ми данас говоримо, без илузија да ћемо у потпуности описати њихов свет, али са намером да расветлимо бар битне тачке тог света. Једно је неоспорно, **они су били везани за стицање и преношење знања.**

Ако су ЖУИСТИ били заинтересовани за бирократску каријеру, тако да су тежили престижу и политичкој моћи, што је морало бити и у служби цара и очувања његове моћи, онда је тешко претпоставити да је њима било стало до духа традиције и очувања изворности текста. Таквој врсти, соју, природи људи, пре је стало до личних амбиција и остварења сопствених циљева него до знања које ће унети смисао у људске животе. Пуно је таквих примера у кинеској историји. Ту су примарни били: знање о ритуалима и музици, лојалност владару и добра репутација (или како су Кинези говорили, није се смело изгубити лице, образ). А они су сматрали да ствари постају истините не тако што су оне саме по себи истина већ тако што је већина људи придобијена да верује у то. Зато у оквиру ЖУИСТИЧКЕ традиције нису текстови били ти који су доносили суд о истини и лажи, добром и лошем, итд., већ су то били преносиоци и тумачи тих текстова и садржаја, односно, учитељи, мајстори, експерти, зналци. Зато су били важни квалитет и природа самих учитеља, а не количина и врста текста. Жуисти су били ближи конфуцијанској традицији од самих *ши*, али, наравно, ни *ши* нису могли да се у потпуности одвоје од ње, јер је то био оквир духа времена у којем су и они живели.

Музика и вежба уха а не ока у почетку је била везана за старе текстове, и већина њих је имала риму, музику, која се касније преписивањем, лошим намерама или незнањем изгубила. Текстурално преношење у литерарном смислу и посебан начин уобличења текста који се називао *вен* 文 настао је вероватно у првом веку. Изворно, *вен* је био поетска творевина, а касније се више везивао за прозни текст.

Други део проблема преношења и очувања знања било је усмено преношење. Мајстор класика Лију Син (46-23. г. старе ере) династије Хан је радио на прикупљању усмених коментара на класична дела, као и коментара који су преношени на ондашњим дијалектима и у локалним заједницама. Он је, колико је познато, први који је говорио о значају усмене предаје у коментарима на класична дела. Сматрао је да је усмена предаја пуно старија и комплекснија од оне која је запи-

сана, и настојао је да усменој предаји обезбеди значајно место. Мада је и сам истицао да је писмени запис ипак бољи за истраживање од његове усмене предаје.

Образовање и ши 士

На основу онога што је пренето о Конфуцијевом животу чини се да је Конфуцијева идеја образовања била „образовање за све”. Оно је, по начину како се он односио према својим ученицима, требало да буде доступно свима, без обзира на друштвени статус и богатство. Са друге стране, образовање се сагледавало као начин ширења одређених вредности, које се налазе у самим темељима државне структуре којој је оно, иначе, и припадало. Тачније, Конфуције је веровао да у образовању лежи огромна снага за промену појединца, друштва, заједнице и државе на боље.

На том трагу треба разумети и Конфуцијев захтев да се у образовању најпре крене од „исправних имена”. Иза овог, наизглед једноставног захтева, заправо стоји упозорење да се ниједна комуникација, ниједна спознаја, ниједан опис света, не може узети за озбиљно уколико се поуздано не знају имена и њихов прави смисао. Са друге стране, то значи да, уколико желе да дођу до међусобног разумевања, најмање што саговорници морају делити јесте „исти свет“, „исте вредности“, „исте полазне тачке смисла. Говор и именовања који потичу из различитих светова, колико год занимљиво све то изгледало, не воде никуда. Осетити праву природу речи, дисати њиховим дахом, спознати њихов смисао, јер то је био, како изгледа, предуслов сваког разговора и сваке приче, обезбеђивало је познавање поезије (ши 詩). Конфуције је сматрао да се то може научити и, до мајсторства, увежбати. Поезија је први предуслов у нашем разговору са: собом, другима, светом, природом, Васељеном, Небом, „судбином“, итд. Без проницања у тајне језика, односно, пречишћавање и „исправљање имена“, није могуће комуницирати и није могуће ништа довести до свог испуњења (ши бу чені 事不成). Конфуцијева чувена мисао, која ће изазвати и бројне полемике, *ђун ђун, чен чен, фу фу, цици* 君君臣臣父父子子 (владар / нека из природе владара, највишим умећем, исправно / влада; поданик / нека из природе подаништва, највишим умећем, исправно оствари себе као / поданик; отац / нека из природе очинства највишим умећем, исправно оствари себе као / отац; дете / нека из природе де-

тета највишим умећем, исправно оствари себе као / дете), пример је за то колико су „имена“ важна, са пуном свешћу да „имена“ морају, да би била моћна и употребљива, стајати уткана у ствари и дела, да иза сваког имена стоји неименовани, одуховљени, чулни, тешко разумљиви свет, а пред свакога ко је желео да расветли имена, стајао је јако озбиљан предуслов: расветлити све што стоји иза, испред, изнад, испод имена. Обратити пажњу на везу која постоји између имена и дела, јер учињено говори јако пуно о томе колико стојимо иза наших речи, и колико у нашим „именовањима“ има потенцијалне моћи да се она и остваре. Речима се прилази из „контекста“ и употребне моћи. Ако погледамо из тог угла, они који не стоје иза својих речи нису само лажови и преваранти, мада има и таквих, они су, ако нису мајстори даоа, пре свега немоћни и неостварени људи, који не знају много ни о себи ни о свету. Та напетост, разлика између изговореног и учињеног, за Конфуција је пресудна у обликовању, како сопственог бића, тако и заједнице којој припадамо. Пресудно је да Конфуције, а касније ће то постати особина кинеске цивилизацијске матрице, у центар света ставља праксу, односно, делатну страну, која се може описати и као „израз“ онога шта смо били, што јесмо и шта ћемо бити. Из ове перспективе гледано, свако „име“ јесте позив на акцију, свако „име“ је путоказ ка делу, свако „име“ је кључ за лучење смисла и значења, свако име у себи носи читав свет. Ако се промени име, или ако се промени његово значење, очигледно, и то није било спорно, мењамо и лични однос не само према свету, већ и према сваком појединцу те заједнице.⁸ Овако описана улога „имена“ најчешће се везује за емпиријски и материјалистички концепт језика. Исправљање имена није само себи циљ. Намера Конфуција јесте успешнија комуникација између људи, која, у крајњем исходу, води ка хармонизацији друштвених односа.⁹ У Конфуцијев захтев да се дође до вештине овладавања језиком био је уписан јасан циљ: описати обрасце друштвеног понашања, осветлити сопствене ставове, који су били неопходни услови за ритуални играказ. Готово да је Конфуције могао да се сложи са Витгенштај-

8 У овој тачки могуће је говорити о Конфуцијевом револуционарном, деструктивном, утопијском, реалном, космичком односу према човеку и друштву.

9 У оригиналу стоји: 名不正, 则言不顺。

Ово је превод Конфуцијеве мисли: (Ако се) имена не (употребљавају) исправно, онда је немогуће остварити успешну комуникацију (међу људима). Видети у: Пушић, Р. (2017). *Дете и вода*. Београд: Чигоја. 157.

ном у томе да већина наших неспоразума, неразумевања, потиче од погрешних употреба речи. Као и да су „употребе речи“ увек „форме израза“. То има јако озбиљне последице по саме речи, јер су оне оно што „показују“, на шта „указују“, а не оно што „говоре“. Тако се открива и сам парадокс човекове судбине, која се не види у ономе шта она, наводно, има да нам каже, већ у ономе шта нам она „показује“ да јесте. Обично, оно шта она казује је толико заводљиво, присутно, занимљиво, толико се пута „препричава“, „мења“, толико се додаје, одузима, да, на крају, уопште и не знамо шта речи јесу, и шта нам судбина, у ствари, казује.

Свака ритуализована акција, на којој, иначе, почива друштво, зависи од исправне везе између учесника и њихових „имена“, „ознака“, од места на којима се налазе субјекти ритуала и њихових задатих дужности, односно, „улога“. Као што и сваки „израз“, а њих има небројено врста, носи свој изглед, наступ, појаву, тако се и број дужности, „улога“ мери врстом ритуалних играка. Свет је прожет ритуално-церемонијалним везама, које кажу да ништа није могло да се појави у свету, а да се истога тренутка не нађе у некој врсти „ритуално-церемонијалног“ представљања свету. Довођење у везу нечијег „појављивања“ са његовим „представљањем“ водило је до закључка да су: ритуали једини прихватљиви обрасци понашања у друштву, и да су они космички поредак, који треба следити. Конфуције је, на неки начин, извршио преобликовање ритуалних форми, које су своје утемељење имале у мистично-религиозним елементима традиције, уводећи у њих много више елемената „људског“, који су преузима ни из свакодневних односа људи. Простор који се отворио за човека и његову манипулативну снагу у стварању и уништавању облика заједничког живота (човек-човек, човек-природа, човек-Васељена), постао је поприште интереса бројних „сила“, које су се, услед поремећене комуникације, неразумевања, незнања, глупости, гордости, итд., нашле у сукобу. Конфуције је покушао да „заузда“ овај хаотични правац кретања, позивањем на повратак „космичким обрасцима понашања“. Свест да човек јесте, добрим својим делом, и космичко биће, за Конфуција ће бити, колико спасоносна, толико и нерешива енигма. Како у живот заједнице, где су људи својим неумереним, себичним и неодговорним понашањем, свакога тренутка даље од својих есенцијалних тачака, унети космичку димензију људског постојања? Како зауставити деструктивне процесе, који у сукобима, ратовима,

разарању, бесмисленом трошењу „пакета космичке енергије“, мржњи, нетолеранцији, виде своје „остварење“? Шта се, напоследку, десило са човеком?

Трагајући за узроком оваквог стања, Конфуције је дошао до сазнања и дубоког уверења да су за то одговорни губитак „љубави“, „човекољубља“ (*жен 仁*), и губитак „средњег пута“, „златне средине“ (*цуні јуні 中庸*).¹⁰

На овим темељима, на овим Конфуцијевим увидима, *ши* ће развијати свој животни програм. У средишту њихове „животне приче“, њиховог делатног и спознајног света, стајаће „љубав“ и „средњи пут“, ма шта то, за нас, данас, значило. На овој тачки могуће је направити разлику, тачније, на овој тачки се они одвајају од *жуиста* и *евнуха*, који ће, у кинеском феудалном и монархистичком систему, одиграти јако важну улогу.

Ако се сложимо да постоје најмање три начина владања, и да су то: *јанімин* 养民 (одгајати, неговати, култивисати људе), *ђијаомин* 教民 (подучавати, образовати, учити људе) и *чимин* 治民 (хармонизовати, усклађивати, водити људе), онда се слажемо и са основним принципима који ова три модела доводе до могућности реализације. Понашање у складу са одређеним вредносним принципима (јако је погрешно то протумачити као морално понашање) и ритуали су кључни за образовање људи. Учитељ је онај ко треба да буде пример, тако да је он морао бити култивисана особа са дубоким увидима у тајне Васељене, природе и човека, као и у начине њихове реализације у пракси. Ово је тачка где су се улоге ШАМАНА, ЖУИСТА, ЛИТЕРАТА, ШИ драматично приближиле, али и разишле.

За ШАМАНЕ, образовање је увести људе у свет тајни путем иницијација и посветити и просветлити их, водити их и приближити их божанским силама. Нико није тако директно, непоновљиво, мистериозно укључен у космичка дешавања као они. Пролазак кроз бројне светове, необичност подухвата, лепота израза, песма, музика, игра, свети предмети, места, све то шамане чини јединственим.

За ЖУИСТЕ образовање је социјализовати људе тако да они примењују вредносне (углавном конфуцијанске) принципе, подржавајући на тај начин најелементарније тачке на којима почива легитимност како породице тако и државе. Њихова количина знања је необична. Они су прагматични исто колико и непрактични.

10 Пушић, Р. (2017). Дете и вода. Београд: Чигоја. 158.

За ЛИТЕРАТЕ је образовање обучити се у читању, разумевању и тумачењу класичних текстова и, по принципима тог разумевања, живети у заједници, поштујући њене конфуцијанске кодексе понашања.

За ши је образовање стећи најдубље увиде у сопствену природу, овладати са што више вештина, умећа, подучавати људе како да овладају њима, како да уђу у стања у којима се култивише сопствено биће, како допринети бољитку заједнице и, коначно, како доћи до смисла и среће и спокоја у свом животу. Уколико се принципи заједнице или амбијент у којима они живе косе са њиховим начелима, они немају никакву дилему шта треба да учине. „Напуштају“ и ту заједницу и тај амбијент, и одлазе на места на којима, углавном, нема људи, живећи у складу са својим начелима. Немали број припадника овог елитног круга кинеског друштва, ако их уопште данас и има, и даље следи исте принципе понашања.

Ово је место где треба рећи неколико речи о образовању у Кини, јер су ши били саставни део, и по много чему, инспирација за образовни систем у КИНИ.

Најранији записи о високом образовању у Кини датирају из династије Сја, када су се у високим школама образовали државни службеници. Високо образовање у царској Кини се делило на два дела: јавно *гуансјуе* 官学 и приватно *сисјуе* 私学. Током династије Џоу, цар је установио пет високошколских установа где су млади из аристократских породица могли да стекну одговарајуће образовање, то су биле: *Пијун* 辟雍, *Дунсју* (东序), *Гуцун* (瞽宗), *Ченџун* (成均) и *Шансијан* (上庠). Од ових установа само је *Пијун* преживела све до династије Ђинг (име јој је промењено у касном периоду царске Кине). Високо образовање се обично састојало од 9 година учења. Они који су завршавали ту школу, постајали су или будући службеници државних органа или цареви.

После стотина година немира и ратова периода Зараћених држава, Ву, цар династије Хан, објединио је образовни систем, укључујући *Таисјуе*¹¹, јавну, високошколску установу за образовање. Он је такође сачувао традицију Ђисја академије, која је било аутономно и

11 Цар Ву Ди је основао прву академију Таисјуе за таленте и надарене учене људе који су желели да учествују у владајућим структурама државног апарата. Ова школа је имала преко 30000 полазника. Она је, углавном, била намењена деци оних који већ раде у државном апарату и деци оних који су припадали вишим слојевима кинеског друштва.

од државе независно место где су ученици и учитељи могли да воде академске дебате и где се посебно развијала оданост и поштовање према учитељу. Чланство у Академији била је велика привилегија онога времена.

Учитељи у *Таисјуе* су се називали *боши* (доктори, велики зналци) и они су чинили специфичну официјалну групу *џаичані* којој је држава обезбеђивала све што је неопходно за живот. Ученици су се називали *бошидици* (ученици доктора или докторски кандидати). Они су морали да испуне четири критеријума: 1. да буду старости око 18 година; 2. да буду физички здрави; 3. да буду заинтересовани за литературу и 4. да поседују одређене људске квалитете, као што су лојалност према породици и држави и поштовање кодекса понашања оног времена. Ученици *Таисјуе* нису плаћали школарине. Образовање је за њих било бесплатно. Опстанак и њихова будућност у школи искључиво је зависила од резултата испита. Неки су постајали државни службеници, а неки су се враћали кући и постајали локални наставници.

Цар Вен из династије Суи установио је државну агенцију која је била задужена за образовање по имену *Гуоциђијен* 国子监, која је опстала све до династије Ћинг.

Гуоциђијен је имала 6 подређених и координисаних институција које су се збирно називале *лијусјуе* 六学 (шест нивоа учења). *Гуоцисјуе* 国子学, за децу из прва три круга службеничких фамилија, подучавала је класичну конфуцијанску литературу и историју; *Таисјуе* 太学, за децу из првих пет кругова службеничких фамилија, у којој су она учила исто што и претходна деца; *Сименсјуе* 四门学, за децу из првих седам кругова службеничких фамилија, а ту су била и талентована обична деца, подучавала је савремену политику; док је за децу нижих осам кругова службеничких породица и обичну децу било предивиђено да уче: класике (*шусјуе* 数学), рачунање (*суансјуе* 算学) и законе (*љусјуе* 律学).

За време династије Танг, једна од утицајнијих институција била је *Шујуен* 书院. Она је најпре основана као институција за размену и дистрибуцију књига, али се касније развила у школу високог образовања. У овим школама је постојао велики ниво слободе и политичког критицизма. У династији Јуен, надзор над овим школама постао је већи, да би за време династије Минг, све биле строго контролисане, а део њих је био и затворен. За припрему царских испита били су прирани само ученици из државних и јавних школа.

По оснивању КЕЋУ 科举 606. године, оне постају најзначајније институције за припремање државних испита. Уједно, оне су биле и инструмент за друштвену контролу и државну ефикасност; место које је обезбеђивало мобилност у друштву; производњу политичке легитимности како за конфуцијанизам тако и за царску државу. У династији Суи, у КЕЋУ су се само тестирали ученици који су желели да се баве “политиком”, односно, државним пословима. Ученици који су прошли први тест називали су се СИЈУЦАИ (данашњи еквивалент дипломираном студенту), ЋУЖЕН (еквивалент мастера), и ГОНГШИ и ЋИНШИ (еквивалент доктора наука). У основи, ЋИНШИ је могао да се пробије до релативно високог положаја службеника у централној влади и да, на тај начин, себи обезбеди „светлу будућност“. У царској Кини, већина премијера (цаисјані 宰相) или министара (шанішу 尚书) били су ЋИНШИ. Али, када се разложно погледа, проћи четири нивоа испита и постати ЋИНШИ било је изузетно тешко.

Током династије Минг, КЕЋУ је био комплетно институционализован и стандардизован. Основни испити или ТОНГШИ, провинцијски испити или СИЈАНГШИ, испити у престоници или ХУИШИ и ДИЈЕНШИ, на неки начин су постајали паралелна школа за сваки од претходно наведених испита.

Овај испитни систем заснован на КЕЋУ трајао је нешто преко хиљаду година и извршио је велики утицај на кинеску политичку и образовну културу.

Али КЕЋУ је имао и неколико негативних ефеката: образовао је искључиво ради политичке будућности кандидата; одбијао је да пружи образовање ради технолошког или економског развоја. То је у царској Кини несумњиво успорило и од, учених људи, удаљило тзв. научно образовање. Образовати се у КЕЋУ захтевало је велику енергију и средства како кандидата тако и целе породице. Размере тог процеса су биле тако велике да када би неко постао царски службеник, онда је он морао да враћа дугове свима који су му помогли на том путу, и ту се, највероватније, зачала и корупција као саставни део кинеског друштва.

Држава је била главни инспиратор, финансијер високог образовања у Кини. Али то је значило да она има и потпуну контролу и регулаторну моћ над високим образовањем. Исто као и данас, све је то смањивало критички однос учених људи према држави, што је, и

то не само из данашњег угла гледано, битно умањивало академске слободе, аутономију мишљења, креативност, итд.

Али, како то обично живот зна да исплете, током периода Забрањених држава постојао је и један светао пример. То је била Академија ЂИСЈА која је уживала високи степен аутономије.

Ако у неколико речи желимо да опишемо кинеско феудално друштво, онда би то, отприлике, овако изгледало. Њега су, у највећем делу свога постојања, обележили: војна моћ, политичка стабилност, економски просперитет, али и напредак у уметности, књижевности, филозофији. Политички систем је био заснован на ауторитету власти - цара. Владајући слојеви друштва су били породични кланови и сам цар, чији је задатак био да води земљу и народ. Он је био апсолутни владар света. Службеници су у централној царској влади директно били одговорни цару. Политичке манипулације су биле уобичајена слика, таксе су биле централизоване, као и систем одбране земље од природних непогода, друштвених немира и упада варвара на територију царства. У ту сврху грађена су погранична утврђења. Локалне власти су биле зависне од централне власти и директно су јој биле одговорне. Већина службеника царског апарата живела је пре од плате коју је добијала од централне владе него од сопствених имања и земље. Постојала је веома развијена административна служба и јако покретна бирократска структура широм царства. Овај систем је повезивао личне интересе са официјалним, као и са позицијама моћи које су биле гарантоване службом у царском апарату. То је јачало систем, јер је лични интерес за позицију моћи директно зависио од везе са државним апаратом. Тако да је у интересу свих царских службеника било да држава буде јако добро организована и ефикасна. У кинеском феудалном уређењу, најчешће се помињу четири основна занимања, која су имала велики значај за друштво и државу, то су: *шун* 士 (учени човек, племенити господин, духовник, учитељ, мајстор, мудрац), *нунг* 农 (земљорадници, сељаци), *јун* 工 (уметници, занатлије) и *шан* 商 (трговци).

Када је установљен царски или државни систем испита, постојала је идеја да он буде једина веза обичних људи са државом и оним структурама које су гарантовале добру позицију у друштву. Са друге стране, царски, односно, државни испити били су и једина шанса да обичан човек, уласком у сам систем, ради на његовој промени, ако му је до промене уопште и било стало. Када бацимо поглед на динас-

тичке циклусе у историјском току Кине, дуже од 2000 година једна елитистички оријентисана група људи, царских службеника, на челу са владаром - царем, владала је Кином. Конфуцијанизам је постао официјелна филозофија, неко би рекао, идеологија, а неко, религија. Феудално друштво се темељило на пољопривреди, тако да су мала домаћинства са породичном производњом доминирала кинеском трговином. Током дуге кинеске историје, између 80 и 90% људи су чинили пољопривредници. Поред њих, ту је био и мали број занатлија и трговаца и неколико богатих породица који су поседовали земљу. Образована елита (ШАМАНИ, МУДРАЦИ, ЖУИСТИ, ЕВНУСИ, ЛИТЕРАТИ, а делом и ШИ), пољопривредници, занатлије и трговци, били су најутицајнија и најзначајнија група људи у кинеском конфуцијанском, царском друштву. Али, по степену моћи, убедљиво најутицајнији су били службеници на царском двору. У тако централизованом држави, где су локални владари били одговорни цару, где су и занатлије и пољопривредници и трговци били зависни од централне власти и њихових одлука, друштвене групе нису имале позицију ни моћ да преговарају са властима о било чему, већ су биле ту да се усклађују са одлукама цара и у том амбијенту раде и живе. Пут да неко постане богат, да дође до високе позиције у друштву, да постане утицајан, био је пут учествовања на државним, царским испитима. Гласници су целом земљом проносили вест када ће се одржати испит. На том испиту је комбиновано традиционално кинеско образовање са политиком. Ако то имамо на уму, јасно је да је царска влада била веома активна у образовно-административним сферама друштва. Цивилно друштво које је успоставила царска власт, од династије Суи, 587. године, па до 1904. године, дакле, око 1300 година, било је утемељено на вредностима које су изнедриле учене структуре кинеског друштва. Да би се постало део те одабране и привилеговане групе, морало се стећи образовање, а испити су били начин да се то оствари.

Испити су били организовани за различите дисциплине и различите категорије службеника. Најталентованијима је припадало највише место, и они су, што су били образованији, били ближе самом владару. Царски школски систем, систем за државне службенике, у ствари је био систем у којем су се подстицали талентовани и најпапетнији чланови друштва да уђу у круг владајућих структура. Ту лежи кључна улога царских испита.

Шта је била њихова садржина?

Прво, филозофска дела која су се приписивала Конфуцију и дела конфуцијанске школе, мање даоизам и дело Мо Ција.

Друго, испит се делио на три катеорије: стандардни, у складу са државним календаром; нестандардни, ван државног календара (цар је слободно могао да прогласи одржавање испита за групу талентованих и даровитих људи који су хтели да служе царству било када) и испит за војне службенике. Није постојао ниједан дискриминаторни критеријум за ове испите, сви поданици царства су могли да учествују са, теоријски гледано, подједнаким шансама.

У династији Суи постојале су четири дисциплине стандардних испита:

1. за однеговане таленте;
2. за показивање знања учених људи;
3. за показивање необичних способности и изванредности учених људи;
4. за познаваоце класика

Јасно је да су готово све учене и талентоване групе и појединци могли да учествују у томе.

После династије Суи, као испитни програм, задржане су три дисциплине. Класици су се делили на Пет класика, Три класична дела, три форме ритуала, три историје, три коментаторске традиције. Међутим, после, релативно, кратког времена, испити за однеговане таленте и за показивање необичних способности и изванредности учених људи, уклоњени су из програма испита, тако да је стандардни испит у династији Танг имао само две дисциплине:

1. испити за показивање знања учених људи;
2. испити за познаваоце класика

Почетком династије Сунг испити су укупно имали три дисциплине:

1. показивање необичних способности и изванредности учених људи;
2. познавање класика;
3. и тзв. цуке

Ванг Анши је 1071. године направио реформу испита, па је од тада испит имао само једну дисциплину. Реч је о *исјиџу за њоказивање знања учених људи*, који је био подељен у три области: познавање литературе, познавање класика и способност примене класика и историјских списа на текућу политику и владајуће структуре. Све касније династије: Јуен, Минг и Ћинг су организовале царске државне испите по овом моделу. Када се погледа структура и динамика организације и одржавања испита, као и њихов значај за кинеско друштво, јасно је да су *ши 士* били јако значајни у том систему, али је исто тако јасно да њих систем испита није могао у потпуности испунити и задовољити. Зато су они свој свет, који се разликовао од званичног света образовања и друштвених потреба онога времена, правили потпуно независно, самосвојно и ван свих официјелних токова. Њихова упорност, доследност, истрајност, љубав, вештина, креативност, као и невероватна тврдоглавост да остану доследни свом избору, издвајају их као посебну групу у сложенем животу друштва старе Кине.

Са друге стране, ако погледамо садржину стандардних испита, јасно је да она није била строго одређена, него је варирала од дисциплине до дисциплине. Али, како год на то гледали, најприсутнији садржаји су били везани за познавање: конфуцијанских класика, поезије, писања есеја, политичких наука, текућих друштвених питања, кодекса закона, математике, историје, итд.

Испити су се делили и по категоријама, и то, да ли је неко конкурисао за локалну владу, централну владу или је имао жељу да ради на царском двору. Најважнији испит је свакако био испит за централну владу који се полагао у самој престоници. Он се одржавао једном годишње. Рангирање и титуле које је понео онај ко је заузео прво или друго, односно треће место, била је уобичајена пракса.

Нестандардни испити су се одржавали уз издавање царског декрета и они су били намењени људима у царству који су поседовали посебне таленте. Кандидате су именовали и предлагали високи државни службеници у кинеским градовима. У династији Танг, и то и најповршнији прегледи владавине те династије наводе, целокупан образовни систем старе Кине био је заокружен. Образовну структуру су чиниле мреже државних и приватних школа. Тако је у главном граду постојало шест школа које је основала држава под именима: *Школа за синове царсџива*, *Народна школа*, *Школа Чеџири каџије*, *Школа*

закона, *Школа за калиграфију* и *Школа за математику*. Прве две су биле намењене деци високих државних чиновника и оне су имале од 300 до 500 ученика. Последње три су имале ограничен број ученика, између 30 и 50. Али је, рецимо, *Школа Четири књије* имала дворану која је могла да прими 1300 ученика, нешто као велики амфитеатар на неком од модерних универзитета. У главном граду царства, налазили су се и истраживачки центри за књижевност и професионалне дисциплине, као што су: медицина, астрономија, ветерина, војна академија. Изван главног града, свака перфектура, сваки град, свако село, имали су школе које су обезбеђивале обуку у три нивоа: нижи, средњи и виши. На том локалном нивоу, изучавала се само једна дисциплина - класици. Број ученика је био између 20 и 60. Све ове школе имале су своје инструкторе и наставнике. Добрим делом, то су били људи из реда *ши*.

Образовање у Кини се веома брзо развијало, тако да су у династији Сунг биле изразито популарне академије за учење. Шест најпознатијих академија династије Сунг биле су:

1. *Академија за учење Бели јелен* на планини Лу, основана 977. године у провинцији Ћијангси; имала је на хиљаде ученика;
2. *Академија за учење Камена звона*, у граду Хенгјанг, провинција Хунан;
3. *Академија за учење Јуелу*, на врху планине Јуелу, град Чангша, провинција Хунан;
4. *Академија за учење Сунјанџи*, на врху планине Таишан, провинција Хенан;
5. *Академија за учење Јинџиуанфу*, у месту Шанг Ћију, провинција Хенан, где је саграђено око 500 соба за ученике, и која је имала богату библиотеку са неколико хиљада књига;
6. *Академија за учење Маошан*, у провинцији Ћиангсу

Ове академије ће задржати популарност и у династији Јуен, када је већина ученика у њих одлазила ради стицања практичних знања а не зарад полагања царских, државних испита.

У династији Јуен су се школе профилисале на следећи начин: школе централне владе, школе локалне владе, академије за учење и школе локалних заједница. Локалне заједнице, отприлике 50 домаћинства је чинило локалну заједницу, имале су школу у којој су се образовала њихова деца.

У династији Минг забрањене су биле приватне школе и све школе је организовала и отварала царска влада.¹²

Ако погледамо историјски ток везан за образовне установе у Кини, уочава се једна занимљивост, осим династије Минг, у свим другим кинеским династијама, број приватних школа је далеко превазилазио оне које је оснивала царска држава. Главни иницијатори и градитељи тих школа били су богати трговци, који су изнајмљивали, плаћали, најбоље учитеље за своју децу. Идеја је била једноставна. Образовати елитне слојеве друштва, који ће узети учешће у владању царском државом.

Министарство за ритуале је водило рачуна о тестовима за литеарне способности, док је Министарство за људске ресурсе, тако би ми то данас рекли, водило рачуна о тестовима којима су се проверавале административне способности.

Ако сада погледамо, у општим сликама, у широким потезима, а то увек значи површно и недовољно дубоко, и кинеско друштво и његову цивилизацијску матрицу, јасно је да и традиционално и модерно кинеско друштво гледају истим очима на образовање и значај које оно има за појединца, заједницу, друштво, државу, породицу, политику, итд. Међу образованим људима потражити државне службенике који ће омогућити боље управљање земљом, обезбедити услове за друштвену мобилност и промовисати економски и научни развој утемељен на креативном знању, задатак је сваке просвећене управљачке структуре. Учени људи, људи од знања, људи који своје постојање виде у љубави, они су ти који креирају вредносну матрицу друштва и њихова је одговорност велика. То је један од главних разлога зашто њихова знања не смеју бити везана само за економски

12 У позној династији Минг, број основаних академија, најзначајнијих образовних институција, у којима су, махом, подучавали ши, био је невероватан. Посебно у периоду од 1522. до 1566. године, за време владавине цара Ђијаћинга. У приватним школама расте утицај неконвенционалног конфуцијанског учења, које је обликовао познати кинески филозоф Ванг Јангминг. То су била места где се развијао друштвени и политички критицизам, што ће наука касније назвати конфуцијанским активизмом. Током династије Минг, историчари су то педантно забележили, око 75% свих великих секретара царског апарата, који су били блиски цару, били су из круга ши, и потицали су из Академије Ханлин.

Средином седамнаестог века, најважнија питања за кинеско друштво била су: образовање, култура и политика. Друштво се делило по оси централна царска влада и локални интереси појединих перфектура, градова, региона.

просперитет, војна питања (и једна и друга област су биле јако мало цењене у старој Кини), већ су подједнако, ако не и више, важни и филозофска, поетска, литерарна сазнања и увиди, пракса, вредности које они нуде, око којих се живот заједница сабира и које чине тачке најдубљег смисла постојања.

У овој кинеској причи о традиционалном друштву, а ја бих рекао да то важи и за свако друго друштво, јако је важна улога просвећеног и образованог владара, као и људи који ће обликовати и директно утицати на његово мишљење и доношење битних одлука, јер без тог елемента, тешко је реализовати било који друштвени пројекат, а посебно не онај који има за циљ добро за све чланове заједнице, мудар и срећан живот, слободно испољавање властите природе и складне, хармоничне односе међу члановима друштва.

Култ предака, ритуали и *ши* 士

Има тренутака када се све људско у нама „угаси“, па делујемо као представници неке „натприродне“ силе којој не знамо ни име ни порекло. На срећу или несрећу, нема много таквих тренутака у људском животу. Али и то мало је за човека много, а често је бивало и кобно. Популарно веровање да душе предака ту могу бити од велике помоћи, да нам, као нама блиске, могу, ако ништа друго, бар направити везу са тим „моћним светом“, утемељило је оно што наука воли да назива „обожавање предака“ или „култ предака“.

Ритуали су, на посебан начин, „наше памћење“. Они изоштравају обресе сећања, праве њихове контуре, а машта их боји својим бојама, дајући им много тога што до тада нису имали. Преци су као моја „прошлост“, не само оно што су некада били, већ, много више, оно што је памћење учинило од њих. Најзначајнији моменти у „култу предака“, поред оних који се често наводе, јесу сећање, заборав и успомене. Конфуције је, преузимајући „култ предака“, увидео веома битну ствар, памћење је начин да се потврди живот и, бар на неко време, „заустави“ смрт. Сећање као извор „сазнања“ једино може да се култивише учењем, образовањем и студирањем. Темelj идентитета, а неки кажу, и смисао свега што чинимо, нестали би са нестанком памћења. Заборавити претке, у ствари, значи заборавити себе.¹³ Ритуали су ту управо да би спречили да „заборавимо себе“. Нешто од онога

13 Платон је веровао у то да „душе заборава“ одвраћају од истине.

што је нестало остаје у онима који остају. Нешто од онога што је живело ипак остаје у онима који живе.

У већини старих цивилизација постојало је уверење да када богови хоће некога да казне, они му прво одузму *разум*. Без тог квалитета, са лошим просуђивањем, човек сам иде у пропаст. Оно што мами у пропаст није имало никакве везе са нашим причама о добру и злу, о правди и неправди. Та, како је људи виде, безосећајна сила, ради по неким својим почелима, „замислима“, принципима, законима, и нема ту места моралу, етици, политици, филозофији, итд.

У сећању на то давно и далеко (преци), све се изнова збива, све постаје „магично“. Време и заборав као да су са свега „огулили“ кору навика, обичног, свакодневног. Тако се сећање јавља као подстицај маште, а имагинација као главна покретачка снага. Оно чега се сећамо, са свиме што смо знали и знамо, парадоксално, јесте ново и, на сасвим посебан начин, тајанствено наше. Питање како је могуће да наше буде нешто што никада нисмо живели, умирује свест да је то само сећање на нешто што се „некада у прошлости збило“. Али остају питања, чијој прошлости? Које се све то дешавало? Нама? Конфуције је то „наше“ протегао на све наше претке и све наше потомке. За нас који сада јесмо, ни једни ни други „не постоје“, тачније, „потенцијално постоје“. Тако могућност њиховог постојања за нас искључиво зависи од овог „сада“. Па ако је то већ тако, ако смо ми та спона предака и потомака, онда је ритуални играчки ту да ојача те везе и потврди нашу „заједничку“ ствар. Ко сам ја, одлучује улога коју у неком тренутку играм. Могу бити и владар и поданик, и отац и син, и предак и потомак. Тачније, ја то и јесам у истом тренутку, али је неопходно да се прилагодим „представи коју играм“, или представи у коју су ме други „увели“. Та моментална трансформација идентитета подразумева савршено овладавање принципима „промене“. Како им се прилагодити? Како их разумети? Како их живети? Конфуције је развио идеје које, у основи, кажу да од мене самог и мојих знања, умећа, вештина, храбрости, итд., углавном, зависи све. Последица овако виђене стварности јесте сазнање да више нема потребе тражити нешто што долази споља, ван мене, иза мене, испред мене, већ је довољно само пустити најунутарњији живот да проговори у мени. Пред неочекиваном и дубоком зрелошћу успомена, снова и сећања, спољни свет изгледа јако сиромашан и вулгарно материјалан. Кроз

ритуале проговара стваралачки импулс, са којим ниједан ритуал, ма колико га често понављали, не може у потпуности пресликати. Та врста креативног замаха својствена је сваком човеку који активно учествује у ритуалима. Само се њему дешава да буде спутан унутар својих успомена, сећања и снова, само он стоји пред тајном властитог постојања и властите будућности. Неко ће рећи да свет предака, шта год ми мислили, нигде не постоји. Да га, како год га ми „дотеривали“, нигде нема. Међутим, ритуална игра показује да се слави оно што, само наизглед, више не постоји; да се зазива оно што треба да буде, а, само наизглед, још није било. Па ако даље развијамо мапу ритуалног поигравања, видимо да се у њој отварају односи: времена и смрти, имања и немања, успомена и заборава, празног и пуног, итд. Кроз њих се, на посебан начин, отвара душа света, а са њом, оно што је било не може да не буде, а оно што ће бити, не може, а да није већ било. Негде „између“ јесте и није, да и не, нема и има, светла и таме, бораве: тишина, спокој и мир. Ту се догодио и један врло необичан парадокс. Да би се до успомена дошло, треба већ имати успомене; да неко има „моћ“ да јесте, он најпре мора да није; да би се сећало нечега, прво се мора препустити забораву, итд. У тако устројен свет увести идеју „афирмације живота“ и његових мена, није било лако. Конфуције је трагао за том тачком „бујне виталности“, којом ће потврдити смисао живота.¹⁴

Тако стижемо до једне од кључних улога коју су имали *ши*. То је **потврда и чување СМИСЛА живота**. У хиљадугодишњој кинеској историји, то није било подложно промени.

Када говоримо о *ши* у кинеском друштву, морамо повести рачуна о томе са којим то концептуалним категоријама оперишемо, које су нам полазне тачке и, не мање важно, какаве су нам намере. Они, као јако специфична група у кинеској образовној заједници, поседују један неоспоран квалитет, а то је независан, слободан дух, који много пута није наишао на одобравање у оквирима кинеске, али и западне, научне елите, шта год оне да значе.

Ако потребу за научном анализом коју учени људи имају можемо лако и одмах разумети, њихову амбицију да управљају друштвом и земљом ипак није тако једноставно одгонетнути. Модерним језиком речено, ти експерти, специјалисти, универзални зналци свега и ни-

14 Пушић, Р. (2017). *Дете и вода*. Београд: Чигоја. 77, 101, 102, 149, 150, 161.

чега, по много чему подсећају на кинеску бирократску, меритократску елиту, која је у једном периоду била прогресивна, а онда је, како то обично бива, у позним периодима кинеског царства, показала сву јаловост, немоћ, бесмисленост својих настојања. Самозвана и такозвана „експертска знања“, стављена у друштвени амбијент, чине мистерију, у којој сви учествују, а нико не разуме у чему је смисао игра-каза. Када магију заменимо рационализмом, текст интерпретацијом, књижевно дело критиком, идеју идеологијом, дубоку мисао филозофијом, онда је лако кинеске *ши*, како је то, рецимо Вебер учинио, помешати са литератима, жуистима, легалистима, бирократама, итд. Онда је лако у испитима, тренингу, учењу, који воде ка специјалним, посебним знањима, и који чине свет бирократије, видети религиозно, ирационално. Да ли је уопште могуће западном терминологијом и категоријама описати нешто што нема свој корен ни у једној западној земљи? Да ли смо спремни да те *ши*, те учене кругове кинеског друштва, који представљају посебну филозофију живота, која се, ни по чему, не уклапа у наше представе о свету, природи, космосу и чо-веку, оставимо на миру, по страни? Како разумети „чуваре СМИСЛА живота“ ако сами до смисла нисмо дошли?

ЛИТЕРАТУРА

- Connery C. L. (1998). *The Empire of the Text: Writing and Authority in Early China*, Lanham. Maryland: Rowman&Littlefield.
- Lewis, M. E. (1999). *Writing and Authority in Early China*. Albany: State University of New York Press.
- Manguel A. (1996). *A History of Reading*. Harmondsworth: Penguin.
- Nylan, M. (2000). Textual Authority in pre-Han and Han, *Early China*, 25, 205-258.
- Пушић, Р. (2017). *Дејше и вога*. Београд: Чигоја.
- Вебер, М. (1997). *Сабрани сјиси о социологији религије*. том 1 Нови Сад.

Radosav Pušić

ROLE AND SIGNIFICANCE OF *SHI* 士 IN CHINESE SOCIETY

Summary

The role and significance of *shi* changed over time. During the Shang (1600–1046 BCE) and early Zhou (1046–771 BCE) dynasties, the *shi* referred to low-ranking aristocratic circles. Viewed from different perspectives, the range of roles played by the *shi* was remarkably wide – from warriors, soldiers and educated aristocrats to scholars, officials in the imperial bureaucratic apparatus and adepts striving for wisdom and serenity. The fact that the wealthy merchant class merged with the educated elite in the Ming period makes it even more difficult to understand the identity of the *shi*. The appeal and challenge of research thus lies in the exploration of their various roles and significance in the long history of Chinese civilization.

Key words: the *shi*, warriors, scholars, gentry scholars, sages, textual tradition, education, guardians of wisdom